

Univerzitetni diskurz v luči Lacanove teorije diskurzov

Jacques Lacan je teorijo štirih diskurzov uvedel v Seminarju XVII: Hrbtna plat psihoanalize. Ta se je odvijal v šolskem letu 1969/70, v senci študentskih uporov in revolucionarnega vrenja maja 1968. V štirih diskurzih, diskurzu gospodarja, diskurzu univerze, diskurzu histerika in diskurzu analitika, Lacan razvija teorijo družbene vezi. Gre za tisto mesto v njegovem teoretskem opusu, kjer postavi teorijo družbenega in političnega.

Štirje diskurzi so med seboj povezani, skupaj tvorijo smiselno celoto, tako da moramo pri obravnavi enega vselej vzeti za kontekst tudi druge. Imena diskurzov, temeljnih družbenih vezi, so precej intrigantna, če že ne nenavadna. Še posebej pa med njimi bije v oči univerzitetni diskurz. Na kakšen način univerzitetni diskurz vzpostavlja družbeno vez? Kakšne so njegove implikacije? Kako ga razumeti? Kaj je njegova meja? Na ta vprašanja bomo poskušali odgovoriti v nadaljevanju, pri tem ne bomo mogli mimo drugih treh diskurzov. Poskušali bomo najti tisti Lacanov diskurz, ki nosi politični in etični potencial.

DISKURZ GOSPODARJA

Diskurz je neka nujna struktura, ki v marsičem presega govor (*la parole*) in lahko vztraja brez besed (*paroles*). "Vztraja v nekaterih temeljnih razmerjih. Ta pa se, dobesedno, ne bi mogla vzdrževati brez govorice¹". Z govorico se vzpostavi določeno število stabilnih razmerij, pri teh pa ne gre zgolj za dejanska izjavljanja, pač pa tudi za to, da se naša dejanja in obnašanja vpišejo v nekatere osnovne izjave.²

Strukturo diskurzov Lacan zakoliči s permutacijo osnovnih elementov $S_1, S_2, \$, a$, ki rotirajo na štirih mestih. Kako umestiti temeljno obliko diskurza? S_1

¹ Lacan, v 1993, str 11.

² Izjava na tem mestu pomeni diskurz.

(označevalec gospodar) intervenira v S_2 (baterija označevalcev). Ta baterija označevalcev tvori mrežo vednosti. Diskurz pa se začne vzpostavljati od tistega trenutka dalje, ko S_1 z intervencijo v definirano polje, strukturirano z vednostjo, začne nekaj zastopati. Zastopati začne subjekt, subjekt kot razcepljen – \$. Iz te poti izide nekaj določenega kot izguba. To označuje črka a .

Iz te osnovne formule Lacan z metodo četrtrinskega obrata izpelje štiri temeljne diskurze in pri tem opozarja, da ne gre za poigravanje s formulami. Ta aparat, ti štirje diskurzi so namreč vpisani v to, kar deluje kot realnost, v realnost diskurza. Diskurz je vselej že v svetu in spada med njegove temeljne oblike. Oblike diskurzov so naslednje:

diskurz univerze: $\begin{array}{cc} S_2 & \rightarrow & a \\ \hline S_1 & & \$ \end{array}$	diskurz gospodarja: $\begin{array}{cc} S_1 & \rightarrow & S_2 \\ \hline \$ & & a \end{array}$
diskurz histerika: $\begin{array}{cc} \$ & \rightarrow & S_1 \\ \hline a & & S_2 \end{array}$	diskurz analitika: $\begin{array}{cc} a & \rightarrow & \$ \\ \hline S_2 & & S_1 \end{array}$

štirje elementi zasedajo štiri mesta:

dejavnik <hr style="width: 80%; margin: 0 auto;"/>	drugi <hr style="width: 80%; margin: 0 auto;"/>
resnica	produkcija

Lacan je teorijo diskurza osnoval na Heglovi dialektiki gospodarja in hlapca. Ker na tem mestu ni dovolj prostora, da bi konsistentno predstavili izpeljavo tega modela, naj tu podamo zgolj Lacanovo branje.³ S_1 in S_2 uprizarjata simbolni pakt med gospodarjem in hlapcem. V teh dveh simbolih sta reducirana na simbolno vlogo, za oba bistveno drugačno. S simbolnim paktom stopita v polje označevalne reprezentacije, kot subjekta sta reprezentirana z označevalcem, četudi je ta neustrezna.⁴ Gospodarjeva vloga učinkuje le, kolikor je pripeta na neki označevalec – gospodar (označevalec brez označenca). Hlapec zaseda mesto S_2 , ki je mesto označevalne verige, ki je istočasno mesto vednosti. Hlapec mora vedeti, da bi lahko delal kot hlapec, gospodarju pa ni treba vedeti ničesar, lahko se samo prepušča ugodju. Vednost, S_2 , je odvisna od elementa, ki ji uhaja, S_1 , po

³ Gre za Lacanovo poznejšo obravnavo slavne Heglove dialektike. Zgodnji Lacan je bil namreč osredotočen na logiko intersubjektivnosti in na njene simbolne pogoje, ta logika pa je nastala na podlagi modela gospodarja in hlapca. Na tem mestu se v celoti opiramo na interpretacijo Mladena Dolarja v knjigi Heglova fenomenologija duha II, 1992.

⁴ Točka prazne subjektivitete ni nikoli navzoča kot taka – samo skozi neustrezno reprezentacijo se lahko vzdržuje subjekt kot nezvedljiv na reprezentacijo, neustreznost reprezentacije ga šele konstituira.

drugi strani pa je postavljena v službo užitka, hlapčevskega užitka, ki vznikne kot odpoved užitku in v delu.⁵

Na mestu dejavnika je gospodar (reduciran na označevalec – gospodar). Na mestu njegovega drugega imamo hlapca, reduciranega na označevalec vednosti in na delo. Izhodišče diskurza in mesto njegove skrite resnice je subjekt. Proizvod diskurza pa je presežni užitek, *a*. štiri mesta je mogoče razporediti po dveh kriterijih: leva in desna stran ločujeta mesti gospodarja in hlapca, po drugi strani pa zgornji in spodnji del sheme ločujeta manifestno in latentno dimenzijo diskurza. Na manifestni ravni imamo razmerje gospostva, ki poteka enosmerno, saj mora reflektivna določenost gospostva ostati zamolčana, če naj gospostvo deluje. Na latentni ravni je razcepljeni subjekt, \$, ki ostaja prikriti vzvod in mesto resnice diskurza. Subjekti, ki vstopajo v družbeno vez, ne vstopajo kot razcepljeni subjekti, pač pa se doživljajo kot Jaz. Funkcija Jaza je možna na podlagi identifikacije s S_1 . Skriti proizvod diskurza ostaja *a* kot presežni užitek na desni strani, na strani hlapca. Na levi strani S_1 , brezsmelesni označevalec, “utelesi”, fiksira praznino zaprečenega subjekta in jo s tem vnazaj proizvede. Pogoj subjektivitete je alienacija v označevalcu, ki se mu subjekt slepo izroči, toda označevalec gospodar subjekta ne reprezentira uspešno.

UNIVERZITETNI DISKURZ

Lacan diskurz univerze izpelje iz diskurza gospodarja, oziroma ju bere skupaj. Filozofija se je po njegovem mnenju pojavila na ravni diskurza gospodarja. S_1 , označevalec gospodar, je opora gospodarja, medtem ko je polje hlapca, S_2 , vednost. Suženj v antični Grčiji ima neko *savoir-faire* (spretnost, večino, vednost). “Kaj kaže filozofija v svojem razvoju? Tole – krajo, rop, odvzem vednosti hlapcu, in sicer z njej lastno operacijo gospodarja.”⁶ Ta rop dobro zaznamuje beseda *episteme* – *postaviti se v dober položaj*. “Gre za to, da najdemo položaj, ki omogoča, da vednost postane vednost gospodarja.” V diskurzu univerze zaseda dominantno mesto S_2 , “ki ga opredeljuje to, da ni vednost o vsem, (...), temveč vse-vednost. Bodite pozorni na to, kar zase trdi, da ni nič drugega kot vednost, in čemur v vsakdanji govorici rečemo birokracija.”⁷ Filozofija je torej delno odgovorna za preobrazbo, ki se zgodi na mestu vednosti s premikom od antičnega k modernemu gospodarju. S_2 na mestu gospodarja predstavlja potlej tiranijo vednosti, ki preprečuje, da bi se pojavilo to, kar pripada resnici.⁸

⁵ Moment izgube, ki ga prinaša odpoved, cena za vpis v simbolno gospostvo je natanko kraj, kjer se proizvede presežni užitek (Ibid., str. 40).

⁶ Lacan, 1993, str. 23.

⁷ Ibid., str. 30.

⁸ Lacan opozarja, da problem novoveške znanosti ne spada v kontekst prenosa vednosti od hlapca h gospodarju, zato tudi znanost nima nič z univerzitetnim diskurzom. (Ibid., str. 24)

Poskušajmo natančneje opredeliti diskurz univerze ob njeni formuli:

$$\frac{S_2}{S_1} \rightarrow \frac{a}{\$}$$

Manifestna plat strukture predstavlja odnos med totalno vednostjo in mestom užitka, ki ga moramo brati kot partikularno mesto (subjektivne resnice) ali madež, ki ogroža “absolutno” vednost in se mora ta od nje nenehno ločevati. Latentna raven razkriva, da je resnica totalne vednosti gesta gospodarja.⁹ Latentni proizvod diskurza je razcepljeni subjekt (ki je v službi vednosti), ki jo “molče” sprejema. Na levi strani imamo torej vednost z gesto gospodarja, na desni pa presežni užitek, madež, ki sodi k razcepljenemu subjektu.

Kaj je torej Lacanova poanta? Vsekakor je delni odgovor, da tiranije vednosti ne smemo povezovati s samo vsebino predavanj in poučevanj, ki se odvijajo na univerzi.¹⁰ Pač jo moramo razumeti v smislu birokracije, torej tistega aparata, ki neki izobraževalni proces šele omogoča in vzpostavlja, vzpostavlja pa ga ravno na način neke nevtralne “objektivne vednosti”, metagovorice, govorice organiziranosti in hierarhičnosti. Glavna Lacanova poanta meri na univerzo kot zelo staro, splošno sprejeto družbeno institucijo, z organizacijsko strukturo, ki je v veliki meri ostala nespremenjena od srednjega veka naprej. Hierarhija, organizacija se na univerzi ustvarja z nekaterimi rituali. Prvi je vpis študentov na univerzo, drugi so izpiti. Pri tem lahko “objektivno vednost” umestimo v številna pravila, dolžnosti in pravice študentov in profesorjev pri opravljanju ritualov, pri tem je jasno, da sam izpit predpostavlja neko razmerje moči in gospodstva. Nadalje lahko umestimo med rituale diplomsko delo; zagovor diplomskega dela bi lahko v moderni družbi predstavili kot ritual prehoda *par excellence*. Po drugi strani je obrednost vezana na napredovanje ali habilitacijo fakultetnih učiteljev in sodelavcev. Gre za vrsto pravil, kriterijev in določil, ki določajo, ali je univerzitetni delavec izpolnil vsa določila in ali lahko sprejme nov naziv. Razcepljene subjekte, \$, ki jih univerzitetni diskurz proizvaja, bi nemara lahko videli v študentih in univerzitetnih učiteljih, sodelavcih (izrednih, rednih profesorjih, asistentih itd.),

⁹ Zato nemara lahko govorimo tudi o totalitarni vednosti.

¹⁰ Vsebina predavanj prej spada v polje znanosti.

¹¹ Element *a*, madež, od katerega se mora totalna vednost nenehno razločevati, bi bil menda ravno glas dvoma, ki bi prevpraševal mesto, od koder so bili rituali, postopki določeni. Ob tem le še kratko opozorilo. Mnogim se zdijo univerzitetni rituali, ko se dekan in rektor ob univerzitetnih ritualih oblečeta v halje in ovenčata z ogrlicami, smešni, vendar to nikakor ne pomeni, da se s tem distancirajo od diskurza univerze. To je prej tihi, nezavedni pristanek nanj. četudi vsi vemo, da so ti rituali smešni, neumni in tako dalje, imajo še vedno performativno vlogo.

zaposlenih na referatu in podobno. Ti (torej večina nas vseh) rituale, pravila, procese jemljejo kot samoumevne in brezprizivne.¹¹ Lacan poskuša naglasiti ravno razsežnost moči, gospostva, ki se vzpostavlja skozi rituale, pravila in drugo. Izvor stoletne moči univerze in razlog, zakaj je univerzitetni diskurz ena izmed (zgolj) štirih družbenih vezi, verjetno tiči v tem, da univerza "proizvaja" nosilce družbene moči in prestiža.

V tem kontekstu je posebej razsvetljujoč članek Immanuela Kanta, Spor fakultet. Kant v tem tekstu razpravlja o razdelitvi fakultet. Te so razdeljene na zgornje in spodnje. Med zgornje spadajo teološka, pravna in medicinska fakulteta. Spodnja fakulteta pa je filozofska. Za prve tri Kant pravi, da sodijo na interesno področje vlade, medtem ko filozofska skrbi za korist znanosti, saj svoje ugotovitve postavlja tako, kot se ji zdi. Ta je tudi neodvisna od vladnih ukazov. Če strnemo: zgornje fakultete so blizu oblasti, imajo vzvode oblasti, imajo politično moč, a nimajo dostopa do resnice, medtem ko je spodnja fakulteta brez politične moči, nima dostopa do oblasti, ima pa edina pravico (in zmožnost), da govori resnico svobodno in javno.¹² Zgornje fakultete temeljijo na določenem zapisu, predpisu, 'na statutih' (...), ki so postavljeni iz samovolje nekoga drugega, medtem ko se filozofska fakulteta podreja zgolj lastnim zakonitostim, zakonom uma, a le za ceno, da je odrezana od vseh vzvodov oblasti.¹³ Toda zares intriganten del Kantove razprave je ta: "Vlada, ki bi se ukvarjala z nauki, torej tudi z razširitvijo ali izboljšanjem znanosti, ki bi se torej hotela kar sama iti znanstvenika, bi si zaradi takšne pretiranosti zapravila spoštovanje, ki ji ga dolgujemo."¹⁴ Ali kot zadeve strne Dolar: "Totalitarna nevarnost tiči prav v zahtevi po spoju zakona in resnice, po vladavini umnega zakona, ki bi prežemal družbeno totaliteto."¹⁵

Za kaj gre? Ali smo tu še vedno pri organizacijski strukturi univerze, pri njenih ritualih? Ali v primeru, ko si oblast prilasti resnico ali pravico do izjavljanja resnice, še vedno govorimo o diskurzu univerze? V tem primeru govorimo o diskurzu univerze v političnem. Ali drugače: delitev fakultet, kot jo opiše Kant, temelji na tisti objektivni vednosti, totalni vednosti, ki uravnava delovanje univerze in ki v končni fazi podeljuje titule, kjer najdemo gesto gospodarja, moči. Ta vednost, ta organizacijska struktura je – kot smo že omenili – ukoreninjena, ni prevpraševana, medtem ko stvari postanejo nevarne, kadar se politična oblast postavi na mesto resnice, na mesto edine prave objektivne resnice. Primer tega je stalinistični diskurz.

¹² Kant, v 1987, str. 21.

¹³ Dolar, v 1987, str. 128.

¹⁴ Kant, v 1987, str. 19.

¹⁵ Dolar, v 1987, str. 129.

UNIVERZITETNI DISKURZ KOT STALINSKI DISKURZ

Slavoj Žižek interpretacijo Lacanovih štirih diskurzov izvede na polju konkretnih političnih situacij.¹⁶ Njegov cilj je določiti razlike med fašističnim in stalinskim diskurzom. Mi se bomo oprli predvsem na njegovo obširno analizo stalinskega diskurza kot univerzitetnega diskurza.

Poglejmo najprej razmerje med S_1 in S_2 na levi strani. V stalinskem diskurzu pade distanca med S_1 (označevalcem gospodarjem) in S_2 (vednost). Stalinski diskurz nastopa kot čista metagovorica nevtralne objektivne vednosti. "Ko stalinist razsoja o stvari, se dela, kot da jo zgolj opisuje, kot da zgolj 'konstatira' objektivno stanje. V njem gre za spoznavanje objektivnih zakonitosti, ki jih nato 'apliciramo' na objekt. Historični materializem postane metagovorica, ki zamrači lastno pozicijo izjavljanja."¹⁷ V razmerju S_1/S_2 je S_2 nevtralna, objektivna vednost, medtem ko je potlačena resnica te objektivne vednosti S_1 performativ gospodarja. S_1 je Partija, mesto, kjer se realizira "objektivna vednost", je tavnološka, samonanašajoča se točka enotnosti volje nedeljivosti oblasti. Za kaj gre? "Pozitivna", konstativna vsebina sleherne partijske trditve se lahko izkaže za neresnično, pa to v ničemer ne zamaje njene "objektivne pravilnosti", saj se ta "pravilnost" ne nanaša na pozitivno konstativno vsebino izjave, marveč na njeno diskurzivno delovanje. Ta problem je dobro razviden iz razlike med pravdo in resnico v stalinistični Rusiji. Pravda je lahko s stališča denotativa zgolj "izmišljotina", toda s stališča performativa je intersubjektivno diskurzivno polje, v katerega je investirana oblast in ki kot tako vnaprej začrta mrežo alternativ, v katero se bo vpelo naše dejanje. Institucija se psihotizira (na to kaže popolna zameglitev pozicije izjavljanja) in tu je tudi vir moči stalinskega diskurza.

Razmerje dejavnika, "objektivne" vednosti stalinskega diskurza do drugega, do objekta (razmerje S_1/S_2), kjer puščica zaznamuje ponavljajoče se dieretično razločevanje, s katerim hoče vednost zajeti "pozitivni" objekt z izključitvijo presežnega objekta. Pri dieretičnem razločevanju gre predvsem za problematiko prave vrste in lažne vrste. Ni prave vrste brez izmečka. Vsaka poteza stalinske metafizike deluje kot protipol, opozicija do teh izmečkov. Partija se krepi s "čiščenjem" teh "elementov". Stalinski diskurz hoče ostati čist. Primer za to je stalinsko pojmovanje svobode.¹⁸ Stalinski diskurz nastopa kot "objektivna vednost", pri tem pa se mora stalno razločevati od presežnega objekta, čistega dozdevka, beži pred objektom, in to s tavnološkim kroženjem. Stalinsko ugodje najdemo prav na tem mestu: naletimo na to, iz česar smo izšli. Drugi – objekt – se evocira kot hipoteza, a takoj zavrne kot absurd.

¹⁶ V tem delu se opiramo na knjigo Slavoj Žižka, *Zgodovina in nezavedno*, 1982.

¹⁷ Žižek, 1982, str. 190.

¹⁸ Natančneje ga bomo opredelili v razmerju do Marxove teorije.

Poglejmo še, kako je s produkcijo stalinskega diskurza (govora bo o četrtem mestu v formuli). Žižek tu posveti pozornost stalinskim procesom. "Žrtev" stalinskega procesa pa je \$, razcepljen, histeriziran subjekt. V stalinskem procesu je razviden razcep med nevtralnim mestom "objektivnega spoznanja" in partikularnim mestom "izmečkov". Ta razcep je vnesen v žrtev, ki je kriva, a sposobna spoznati objektivno resnico, tako da žrtve v končni fazi same zase zahtevajo smrtno kazen.¹⁹

MARXOVA TEORIJA

Žižek štiri tipe Lacanovega diskurza vzporeja s štirimi tipi političnega diskurza.²⁰ Kapitalistični diskurz je diskurz histerika, fašistični diskurz je poskus vrnitve k diskurzu gospodarja. Univerzitetni diskurz je diskurz postrevolucionarne družbe. Polje političnega je po Žižku obsojeno na blodenje med tremi točkami Gospodarja, ki vzpostavi novo družbeno vez. Kako pa je z analitičnim diskurzom? Ali smo šele sedaj zares v političnem? Žižek poskuša status analitičnega diskurza prikazati z analizo Marxove teorije.

Razredni boj je "objekt" Kapitala, ampak ne "pozitivni predmet raziskave", ker nujno izpade. Kapital je "necel". Zakaj? Ta objekt – razredni boj A– je mesto, od koder Marx že vselej govori, dejavnik, ki je vselej v osrčju "pozitivne vsebine" Kapitala. Vse kategorije Kapitala so prežete z razrednim bojem, vse na videz objektivne kategorije so že izbojevane v razrednem boju. Razredni boj ne pride na konec kot "subjektivni izraz" "objektivnih ekonomskih procesov", pač pa so "odnosi med ljudmi" samo njegovo "subjektivno jedro" in se skrivajo za videzom "objektivnih ekonomskih procesov". Razredni boj je lacanovsko rečeno realno, nesimbolizabilno, pomeni, da ni razrednega razmerja. Razredi niso "razredi", ni nevtralnega skupnega polja med njimi. Razredni boj je konstitutiven za razrede, je tisto realno, zaradi katerega sociološko-ideološki diskurz ni nikoli cel. Oziroma drugače: "Razredni boj potemtakem ni zgolj nekakšno 'objektivno dejstvo', marveč prej ime (...) same nezmožnosti 'objektivnosti' diskurza, ime (...) zato, da v diskurzu ni možno izreči 'resnico o resnici', se postaviti v 'objektivno distanco', da je vsak govor o razrednem boju že sam ujet v razredni boj."²¹

Stalinizem pa zatre ključno razsežnost razrednega boja. Mesto "objektivne vednosti" je izvzeto kot nevtralni diskurz o družbi, ki ni že v sebi razcepljen, zaznamovan z ločnico razrednega boja. Na tem mestu se lahko vrnemo k primeru

¹⁹ Stalinski diskurz je dedič razsvetljenstva ravno v tem, da lahko vsak vidi enotno, univerzalno "umnost" (Ibid., str. 215).

²⁰ Na tem mestu se v izpeljavo Žižkovih tez ne bomo poglobljali, ampak se bomo osredotočili zgolj na analizo univerzitetnega diskurza in njegove možne antiteze.

²¹ Žižek, 1982, str. 224.

svobode, o kateri smo govorili prej. V nasprotju s stalinskim pojmovanjem svobode, kjer je resnična svoboda nujnost, to, da svobodno hočemo, kar je objektivno nujno, se Marx zavzema za revolucioniranje takšne konstelacije, v kateri je univerzalnost svobode lažna in pomeni določeno svobodo, ki je že negacija njene univerzalnosti. Revolucioniranje se nanaša na svobodni razvoj vsakega posmeznika, da postane pogoj svobodnega razvoja vseh.

ANALITIČNI DISKURZ

Diskurz analitika Lacan bere skupaj z diskurzom histerika. Diskurz analitika se pogosto zamenjuje s tako imenovanim diskurzom psihoanalize ("kot da to kaj pomeni").²² Psihoanalizirajoč diskurz je v resnici prisoten v analitičnem izkustvu. V analitičnem izkustvu psihoanalitik vzpostavi histerizacijo diskurza in vpelje diskurz histerika. Za kaj gre? Na manifestni ravni imamo razcepljeni subjekt v razmerju do drugega, S_1 , histerika v razmerju do analitika, do subjekta, za katerega se predpostavlja, da ve. Desna stran je torej stran analitika, ki naj bi vednosti, ki se v diskurzu proizvede, priskrbel interpretacijo. Na levi strani imamo razcepljeni subjekt, ki ga moramo razumeti v razmerju do njegovega užitka. Na latentni ravni diskurza histerika se na mestu resnice pojavi a , presežni užitek. Kako ga brati? Lacan pravi, da histeričarka²³ razkriva nekaj o užitku, v diskurzu sebe naredi za dragocen objekt²⁴ tega diskurza. Skriti proizvod diskurza je naključno izstopanje označevalcev, kot pravi Lacan, ali neka vednost.

Proizvod diskurza histerika je neka vednost. Na tem mestu lahko začnemo govoriti o diskurzu analitika: "Kaj se lahko zgodi s to obilno produkcijo S_1 , če si analitik ne vzame besede?"²⁵ Analitik je gospodar (na mestu dejavnika diskurza) v obliki a , na njegovi strani je S_2 , vednost, ki pa se razlikuje od vednosti, ki nastopa v diskurzu gospodarja na mestu drugega (hlapca), v diskurzu univerze pa na mestu dejavnika. Vednost v diskurzu analitika je postavljena na mesto resnice. Ali če se razlage lotimo natančneje. Na manifestni ravni diskurza, na mestu dejavnika nastopa analitik kot a , objekt želje, tisto, zaradi česar subjekt (na mestu drugega v diskurzu) v analizi stopi v transferno razmerje. Lacan analitikovo vednost na latentni ravni imenuje vednost, ki se ne ve. Kaj pomeni vednost, ki se ne ve, na mestu resnice? Gre za to, da je vednost kot resnica uganka. Funkcija

²² Lacan, 1993, str. 32.

²³ Histerika večkrat napravimo za žensko, a to ni njen privilegij. "Veliko moških se spusti v analizo in so že zaradi tega prisiljeni prečkati diskurz histerika." (Ibid., str. 33) Na tem mestu še manjša opomba. Ko govorimo o diskurzu histerika, histerizaciji nekega diskurza, tega ne smemo jemati klinično. Ko govorimo o histerikih, moramo ločiti, kdaj gre za klinične primere in kdaj govorimo o histeriku kot subjektni drži.

²⁴ Objekt pa, kot vemo, daje užitek.

²⁵ Ibid., str. 34.

uganke je neko pol-rekanje. Resnico lahko rečemo le na pol. Resnica ni vsa. Vednost kot resnica (v analitikovem diskurzu) je struktura neke interpretacije. Uganka (lahko bi rekli analizantov simptom) vzpostavlja analitikovo interpretacijo. Te pa analitik ne more nikoli dopolniti, nikoli zares razrešiti, ne more reči resnice o resnici. Analizantu je dana beseda, analitik mu prizna mesto gospodarja, da lahko govori kot gospodar, a rezultati ne bodo isti kot pri resničnem gospodarju. Ta proces mora pripeljati do neke vednosti, na koncu pa mora biti psihoanalitik eliminiran. S_1 na mestu skritega proizvoda diskurza moramo torej razumeti kot ukinitvev funkcije in geste gospodarja.²⁶

V analitični situaciji mora torej najprej priti do histerizacije diskurza, do tega, da analizant postane subjekt prostih asociacij, ki od analitika terja neko interpretacijo. V diskurzu analitika je analitik sprva porok za to, da bo tok asociacij dobil neko interpretacijo, torej neko rešitev. Toda to mesto je začasno, psihoanalitik je na koncu analitičnega procesa zapisan odpravi kot objekt razlog želje, kot nosilec transferja. Ali radikalneje: analitični proces se konča, ko analizant ugotovi, da analitik nima odgovora na njegovo uganko.²⁷

POSKUS SINTEZE

V omenjenem Kantovem tekstu je za nas zanimiv še en pasus. Kant zgornje fakultete umesti na desnico, medtem ko je spodnja fakulteta v opoziciji do oblasti, zato jo Kant umesti na levo. Vprašanje, ki se na tem mestu poraja, je seveda, kaj bi danes lahko dojeli kot opozicijo oblasti na nivoju razdelitve fakultet.²⁸ Sodimo namreč, da Kantova razdelitev fakultet v osnovi velja še danes, relevantno vprašanje pa je, katere fakultete imajo dostop do resnice. Ali drugače: kakšen je status Marxove teorije in Lacanove teorije znotraj fakultete?

Resnica obeh teorij je namreč ravno vztrajanje na nemožnosti izrekanja resnice. Ali to pomeni, da ti dve teoriji na ravni političnega pristajata na relativizem in pasivnost? Naša stava je prej v tem, da obe teoriji nosita etični potencial. Za razvitje te teze je na tem mestu vsekakor premalo prostora, zato podajmo le nekaj iztočnic. Struktura obeh teorij ponuja možnost razdrtja družbene vezi. Etično dejanje (Lacan) pomeni radikalen prelom z vsem, kar je bilo, in predpostavlja nastanek nečesa novega, pri čemer se status etičnega subjekta prav tako radikalno

²⁶ O posledicah te ukinitve več na koncu.

²⁷ "Natanko v tem smislu iztek transferja označuje trenutek, ko se puščica vprašanja, ki jo je analizand usmeril v analitika, obrne nazaj proti analizandu samemu: sprva se analizandovo (histerično) vprašanje naslavlja na analitika, za katerega se predpostavlja, da ima odgovor; kasneje pa je analizand prisiljen priznati, da analitik sam ni nič drugega kot velik vprašaj, ki se naslavlja na analizanda." (Slavoj Žižek, v 1993, str. 175)

²⁸ Na tem mestu se istočasno odpira debata o tem, koliko je (Kantov) razsvetlenski projekt, kamor spada tudi Spor fakultet, sploh še relevanten in aktualen. Naša stava je seveda ta, da je zelo aktualen.

spremeni, spremeni do te mere, da iz dejanja izide kot nov subjekt.²⁹ Ali nima analitični diskurz podobne strukture? Subjekt mora vzeti svoj simptom nase, ker bo na koncu ugotovil, da analitik nima odgovora na njegovo uganko – simptom. Iz analize bo izšel kot nov subjekt. Prav tako Marxova teorija od subjekta terja, da se postavi na eno od strani razrednega boja. Od tega, ali bo subjekt svojo pozicijo vzel zares in deloval v skladu z njo, bo odvisna etičnost njegovih dejanj.

Lacanova teorija štirih diskurzov se izkaže kot zanimiv in kompleksen pogled na družbo, na družbeno vez. Prvi trije diskurzi (diskurz gospodarja, univerze in histerika) vztrajajo pri treh različnih tipih gospodarja in različnih oblikah gospodstva, medtem ko diskurz analitika ukinja gospodarja in pripelje do ukinitve gospodstva, družbene vezi. V tem smislu je Lacan politični avtor, subverzivni politični avtor, predvsem zaradi načina, kako misli diskurz analitika. Če poskušamo razumeti ta diskurz, njegovo ukinitvev v skrajnih (političnih, etičnih) konsekvencah, ugotovimo, da pomeni vir nelagodja. Zakaj? Ne moremo se spuščati v konsistentno izpeljavo, zato le namig. Ukinitvev družbene vezi implicira, da bo moral subjekt izstopiti iz registra simbolnega in se bo moral srečati z realnim.

LITERATURA

DOLAR, M. (1987): *“Subjekt razsvetljenstva”*, Razpol 3, RK ZSMS, Ljubljana.

DOLAR M. (1992): *Heglova fenomenologija duha II*, Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana.

KANT, I. (1987): *“Spor fakultet”*, Vestnik IMŠ 1, Ljubljana.

LACAN, J. (1993): *“Hrbtina stran psihoanalize”*, Problemi št. 4–5, letnik XXXI, Ljubljana.

ŽIŽEK, S. (1982): *Zgodovina in nezavedno*, Cankarjeva založba, Ljubljana.

ŽIŽEK, S. (1993): *“O nadjazu in nekaterih z njim povezanih rečeh”*, Problemi št. 7, letnik XXXI, Ljubljana.

²⁹ Za podrobnejšo izpeljavo glej: Alenka Zupančič, *Ethics of the Real*, 2000.